

DZIAŁAĆ (680) *vb impf*

działać (667), **dziełać** (13); *dziełać PatKaz III* (2); *działać : dziełać ZapWar* (1 : 7), *RejKup* (25 : 4).

Oba a jasne; teksty nie oznaczają é.

inf *działać* (123). $\diamond$ *praes 1 sg* *działaám* (15); *-ám* (14), *-am* (1); *-ám : -am OpecŻyw* (4 : 1). $\diamond$ *2 sg* *działaász* (33). $\diamond$ *3 sg* *działaá* (56); *-á* (43), *-a* (3), *-(a)* (10); *-a March¹, MurzNT*; *-á : -a Leop* (2 : 1). $\diamond$ *1 pl* *działaamy* (14). $\diamond$ *2 pl* *działaćcie* (8). $\diamond$ *3 pl* *działaają* (143). $\diamond$ *praet 1 sg m* *-m* *działał* (7). *f* *-m* *działała* (3). $\diamond$ *2 sg m* *-ś* *działał* (5). *f* *-ś* *działała* (4). $\diamond$ *3 sg m* *działał* (74). *f* *działała* (8). *n* *działało* (3). $\diamond$ *1 pl m pers* *-smy, -chmy* *działałi* (5); *-smy* *działałi* (3) *Leop, BielKron, CzechRozm, -chmy* *działałi* (2) *RejKup, ZawJeft*. $\diamond$ *3 pl m pers* *działałi* (62). *subst* *działały* (5). $\diamond$ *plusq 3 sg m* *był* *działał* (1). $\diamond$ *fut 1 sg m* *będę* *działał* (1). $\diamond$ *2 sg m* *będziesz* *działał* (1). $\diamond$ *3 sg m* *będzie* *działał* (1). $\diamond$ *3 pl m pers* *będą* *działać* (3). $\diamond$ *imp 2 sg* *działaáj* (32). $\diamond$ *1 pl* *działaájmy* (4). $\diamond$ *2 pl* *działaájcie* (5). $\diamond$ *con 1 sg m* *bych* *działał* (2). *f* *bych* *działał(a)* (1). $\diamond$ *2 sg m* *byś* *działał* (3). $\diamond$ *3 sg m* *by* *działał* (17). *f* *by* *działała* (1). *n* *by* *działał(a)ło* (1). $\diamond$ *1 pl m pers* *bysmy* *działałi* (6). $\diamond$ *3 pl m pers* *by* *działałi* (8). *subst* *by* *działały* (1). $\diamond$ *con praet 3 sg m* *by* *był* *działał* (1). $\diamond$ *impers praes* *się* *działaá* (1). $\diamond$ *praet* *działaáno* (2). $\diamond$ *con* *by* *działaáno* (1). $\diamond$ *part praes act* *działaając* (18).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Czynić, robić, wykonywać; być czynnym, pracować* (366) :

A. *Bez dopełnienia lub z dopełnieniem o treści niesprecyzowanej (typu: co, nie, wszystko itp.); facere, operari Vulg, PolAnt; creare, factare, praestare, reddere Cn* (213) : *BierRaj* 23; *OpecŻyw* 29, 51; *A* *iefzcze tho* *widamy y fámi* *dzyálaamy/ Iż oczy zátulamy* *gdy co rozmyflamy* *RejWiz* 121; *Leop ZZ* [2 r.]; *BielKron* 81v; *Bárzo podobien ku świni/ Kto prze ludzi nie nie czyni/ A fáam chce by przeń* *działaáno* *RejZwierc* 232v; *BudBib Ps* 57/2 [3]; *Ociec moy (marg) Bog Ociec* *nie ma żadnego ízábátu,* *bo od początku światá wízytko czyni, y Pan Chrifthus z nim. (-) áż dotąd džiała:* *y ia džiałám* [*Pater meus usque modo operatur, et ego operor*]. *WujNT Ioann* 5/17 [*przekład tego samego tekstu Leop ZZ*].

działać co (165): *BierRaj* 23; *March¹* A3v; *Rzekł xantus/ co vmiełz* *działać/ On mu/ co możelz* *rofkázáć* *BierEz* Bv; *Dobrzeć dzieći pámiętáią/ Co ich rodzicy džiałáią.* *BierEz* Rv, F, I, Iv, I2, L3v (11); *OpecŻyw* 29, [34]v [4 r.], 35 [2 r.], 45, 46 (14); *Czos vmyflil* *działac: niechay, A od íwey* *woley íie na czas powćięgni.* *FalZioł* V 52; *BielŻyw* 126; *GlabGad* K5; *LibLeg* 10/93v; *SeklKat* G, G2v; *RejKup* g5v, o8v, p7, y2v, z2v, cc3v, dd6v; *LubPs* G3v; *KrowObr* 120v; *Bo y nieme źwirzéta* *cożkolwiek dzyálaią/ Závždy teź iáką* *mogą krotochwile máią.* *RejWiz* 21, 132, 147, 184v; *Leop Prov* 29 arg; *RejFig* Aa6v [2 r.], Ee3v; *RejZwierc* 10v, 20v, 116v; *BielKron* 67v, 86; *HistRzym* 78v; *RejPos* 297v; *RejZwierc* 24v *marg*, 94v, 228, Aaa3; *BudNT Eph* 6/21; *CzechRozm* 197; *ZawJeft* 47; *A* *gdy íie* *co sftánie/ káždy dźieśiátnik* *może wiedzíeć/ kędy/ y kto co džiałał/ y kędy ípał.* *GostGosp* 146; *WujNT* 3.*Ioann* 5; *CiekPotr* 81; *PudłDydo* B4. *Cf* *działać co przez kogo, co z kim, jak, Ze zdaniem, Frazy, Zwroty.*

działać komu (7): *BierEz* B; *ale íie żydowie* *o to gniewali* *mnimaiątz* *by rycerze íjm* *to na przykroftz* *działali.* *OpecŻyw* [123]v; *RejZwierc* 116v; *BielKron* 67v; *RejZwierc* 242; *ArtKanc* P7v; *Ięli* *plwáć ná* *żorawie/ iák wężom džiałáią/ Y tłzczemi* *ich ślinámi* *śiła* *pobiaią.* *KmitaSpit* C.

działać co przez kogo, przez co (2): *FalZioł* II ld; Bo iákom ci to inż powiedział/ wżyftko przed tym Bog przez Anioły [!] działał *CzechRozm* 47.

działać co z kim, z czym (21): Y temu fie podziwował/ Coby niedźwiedz z łowcem działał. *BierEz* 14, C4; *OpecŻyw* 4, 64, 154; *LibLeg* 11/135 [2 r.]; *RejJóz* P4v; *RejKup* o5; *BielKom* G4v; *RejPos* 57 [2 r.], 278v; *RejZwierc* 243v; *HistHel* C; ták iáko Loth ktorego opoiły były corki iego winem/ że też nie czuł ani pámiętał co z nimi dзиаłał *CzechRozm* 162; *CzechEp* 51; *ZapKościar* 1586/63v, 1589/86v [2 r.]; *ActReg* 3v.

działać jak (7): Abych wżyftko dзиаłał chodząc/ Biegáiąc fiał á nie siedząc. *BierEz* B3, N4v; *BierRozm* 18; *WróbŻółt* Ev; *MurzNT Ioann* 7/4; *RejZwierc* 18; Cokolwiek może ręká twa dzyálać znienaglá/ dzyálay ná fwą część męfká *BielKron* 81v.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem to (10); *co* (9), *iż*(*by*) (9), *aby* (2), *że* (1)] (21): Rádzić to głupi dзиаłaia/ Iż się w nowinaeh kocháia. *BierEz* O4v, C2, D2, F2, M2v, R2, S2v, S3; *OpecŻyw* lv, 28v, 33v, 119v; a powyada yfch tho dzyalal vrządnik abi go od rzáczy tich odftrafchil y zapádzil *LibMal* 1544/91; *RejKup* r8; *KrowObr* 109; Ale się lácno wfttrzeżecie/ po wczynkách ie póznác możecie/ boć wam każá dзиаłać/ czegom fię iá wam kazał Wyftzregáć. *ArtKanc* P7v. Cf »działa, co chce«.

Przysłowia: Slufzećiem to na mądrego/ Działać wżyftko czáfu fwego *BierEz* 12.

Gdy co działałz końcá czekay *BierEz* Iv;

Gdy co działałz mądrze dzyálay/ A koniec rzeczy przegláday. *BierEz* Nv, L3v.

Sam dzyálay/ przyaćioł nie czekay. *BierEz* N4v, O, O2.

Kto działa fkoró/ bywa mu niefporo. *BierEz* Q3.

Co wowezey fkurze dzełayá A wylczá poftawe maiá *RejKup* cc2.

Frazy: »(a) co(ż) (to) działasz, działa itp.« = *forma zwrócenia uwagi, wezwania do opamiętania się, zaniechania czegoś* (27): Xánt mu rzekł á což to działałz/ Albo fie ze mnie násmiewałz? *BierEz* Cv; *OpecŻyw* 19v, 95; *BielŻyw* 34, 74; *RejJóz* B7, C5; Hey hey Braćza czoż działacze Czemu s tak długo mielkaćze *RejKup* Tv, v3v, x4, cc6v, cc7; *BielKom* Dv; *RejFig* Bb5; *BielKron* 85, 320, 322v; *SarnUzn* F; *RejZwierc* 114, 151, 235v; *BudNT Ioann* 6/31; Pro Boha/ což wždy dzyálamy By na gwałćie tak wołamy. *MWilKHist* [C4]v, I3; *ZawJeft* 43; *ActReg* 28; *WujNT Ioann* 6/30.

»działa co chce« [szyk zmienny] (5): *OpecŻyw* 46; *MycPrz* I B3v; pán pyotr hank po Roku mołzye dzyalacz czo chce stym domyem wyedlug swego nalepfzego połzytku *ZapKościar* 1589/86v, 1586/63v, 1589/86v.

»co(ż) działać (dalej) mam« [jako pytanie retoryczne] [szyk zmienny] (2): Iuż nie wiem w tey załóci Czo mam daley działać. *RejJóz* O5; *WujNT Ioann* 6/28.

»co ma działać z sobá?« = *jak postąpić* (2): Nie wiem co mam s fobá dzyálać/ A což komu ráde dáwać *BielKom* G4v; *RejPos* 57.

Zwroty: »(nie) mieć co działać« = *być zajęтым, mieć sprawę do załatwienia* (6): *HistJóz* E3v; *FalZioł* V 73v; A tak dobrze fic rozmillicz Na każdá rzecz czo małs działacz *RejRozm* 404; *RejKup* Dv; *Leop* 1.Reg 16/3; A ták czytay ty kfiáľzki niemáľzli co dzyálać *RejZwierc* 120v.

»nie wiedzieć co działać« = *być nieświadomym* (5): Oytcze mily/ odpuści ijm/ botz niewiedzą tzo cziałaią [*non enim sciunt quid faciunt Vulg Luc 23/34*]. *OpecŻyw* 143v [*idem* (3)] 143v [2 r.], 144; á s tymi muchámi/ Obchodził fie łáلكáwie/ gdyż niewiedzą lámi/ Co dzyááia/ iedno ták by pczóły latáia *RejWiz* 178v.

Szereg: »działać albo czynić« (1): dałem mu ziemie Micraimfka/ że mi służyli [*quod fecerunt mihi*] (*marg*) wł: Działali álbo czynili. (–) *BudBib Ez* 29/20.

a. *Zastępuje czasownik wyrażony w zdaniu poprzednim, spełnia podobną funkcję co zaimek w stosunku do rzeczownika* [*co*] (38) : *March*¹ A4v; Wfpomni zem ci też służyła/ Dom twoy od myfzy czyściá: [...] On iey rzekł/ to coś działáá/ By w tym práwy vmył miáá: Godnáby nie tylko pułzczenia/ Ale też y obdárzenia. *BierEz* N4, S4; *OpecŻyw* 136v, 160v; *FalZioł* II 19a, IV 21d; *RejJóz* Ev; *RejWiz* 182v; *RejAp* 159; *HistLan* B3; *KuczbKat* 285; *BudBib* cv; otólz tám o tych Prorok mowi/ z tego ich ftofuiąc y przekłęt看m groząc: co też y Ezáialz działáá. *CzechRozm* 66, 66, 171v, 183v, 190v, 220 (11); *ArtKanc* G16; Biáda wam Doktorowie y Pháryzeufzowie obłudni: iż dawaćie dzieśięcinę z miętki/ z ányżu/ y z kminu/ á opuściliście waźnieyfze rzeczy zakonne; fąd/ y miłóśierdzie/ y wiárę. Toć było trzebá działáć [*Haec oportuit facere*] á owego nie opułzczać. *WujNT Matth* 23/23.

działać komu (5): *BielKron* 33v; *RejPos* 209v; Wolę ia ták brácie miły/ Niżby mi gębę obbili/ Iáko to twoiey dzyááia/ Ażci zęby wyglááia. *RejZwierc* 23lv, 227; *CzechRozm* 193.

działać jak (7): *BierEz* P4v; *OpecŻyw* 25; Gdy Kapłona żywego rozdarfzy na iakieźkolwiek iadowite wkálenie przykłada/ thedy wfzytek iad wyciága gdy tego częłto działáia. *FalZioł* IV 19d, I 70d; *GlabGad* G5v; *CzechRozm* 197v; ále áby chore leczyli: trędowáte oczyściáli: [...] y tho dármno nie zá pieniádze wfzytko działáli *CzechEp* 21.

B. *Z dopełnieniem bliższym (najczęściej nazwą czynności), ktorego treść precyzuje znaczenie „działać”; agere, facere Vulg* [*co*] (153) : *BierEz* B3, C2, M, Rv; raczy mię wyfluchatz w mé prozbie/ ktorątz oto iuz po trzecié działám. *OpecŻyw* 100v, [34]v, 65, 96; *MurzNT Ioann* 7/3, 4; On fwyęty przybytek twoy yuz z zyemyą zrownáli/ A w fercu fwym pochłubki ták fprołne dzyááli *LubPs* R3; *BielKron* 25, 183v; *KuczbKat* 35; *BudBib Num* 29/35, *Is* 28/29; *WujNT Rom* 2/2; Ktoby pod cudzym imięniem fáłfzywé Recogniciae działáá, albo Prokuratorem fie czyni. *SarnStat* 712.

działać komu (3): *BierEz* N2; Y począł ijm rofkołłné kázanie działatz/ pełno fłodkołci ij miłóci rzekątz. *OpecŻyw* 95; *SarnUzn* G3.

działać do kogo (1): A prófby jednym sercem do boga działáli Grek i Trojanin mowiąc: „Boże niepojęty! *KochMon* 29.

działać czym (2): A Więc ty tákie vftá mafz/ Iż dwoię rzecz imi działáá *BierEz* S3; *OpecŻyw* 46v.

działać o kim (2): Nie wczás fie rády káiáli/ Ktorą o krolu działáli. *BierEz* N; *HistLan* B2.

W charakterystycznych połączeniach: działać kazanie, pilność, pochłubkę, pożytek (5), *prośbę, rekognicyje, rzecz* (7), *sprawę, uczynek, wykład*.

Przysłowia: Orzech/ ośieł/ grzbiet niewieści: Máło pożytku działáia: Gdy ich kijem nie fłkááia *BierEz* P3.

Ale potyś mię miłował/ Pokimci pożytek działáá. *BierEz* N2.

Zwrot: »liczbę działać« = *rozliczać się z czego* (6): Niechai też Liczbę działaią Stych to plotek Czo tam baią. *RejKup* b7, c6, g2v, aa2, cc8v; *Goski* A4.

a. *Sprawować, zajmować się czym, przeprowadzać; exercere* *Modrz* [co] (8) : *OrzRozm* G; Potym Swidrygała w Polfcze opátrzone by w Litwie rofterkow nie dzyálał. *BielKron* 382v; *RejZwierc* 194v, 237v; A ci íą vftáwiczni náfzi nieprzyaiaciele/ ktorzi áni fwego íię vpomniawízy/ áni poslá z odpowídziá poslawízy/ [...] rozboy w íemiách náfzych działaiá [latrocinium in nostris terris exercent]. *ModrzBaz* 119v; *ArtKanc* S1lv; *GostGosp* 52.

działać o kogo (1): Ze námi íáko w ízáchy/ profto íobie gráią/ Z ínszymi by o bydło/ o nas targ dzyálaíá. *RejZwierc* 112.

b. *Odprawiać* [co] (5) : Oracze íwięto działáli/ Kozlá Bogu ofiárowáli. *BierEz* H3; *MiechGlab* *4; *BielKron* 212; *RejPos* 100; A náfzy Confefsioniftowie [...] Mízá zgolá ze wízyftkimi Ceremoniámi y obrázy wyrzuciá: á na to mieyfce íproftne íwe wieczęrze działaiá. *WujJud* 228.

c. *Odbywać, urzázdać* [co] (7) : *FalZioł* V 52v; *KrowObr* 122v; Bo gdym był w ízkole záczkiem/ á igry działáli/ Záwždy mię zá Máriá pięknie vbieráli. *RejFig* Cc8; Węgrzy będąc zazdrościwi gniewáli íie na íwego Krolá Wládzííłáwá/ íz bez ich rad álbo woley Lewocki íyem dzyálał *BielKron* 398v.

działać komu (1): Pogrzeb íego był známieniće íprawowan/ íáko íeft v nas obyczáy Krolom dzyálać *BielKron* 425.

działać na kogo (1): [*Dziaduski*] częftokróć Synody ná mię w Przemyślu dzyálał *OrzRozm* O4v.

W przen (1) : Ze by íie w niey [*winnicy*] Polaczy záwíże przechadzali, Wízytki íwoie krotochwile działáli. *FalZiołUng* V 119v.

d. *Dawać, udzielać, skłádać; operari* *PolAnt* [co] (100) : tám Dawid dzyálał obiáty y ofiáry ípokoyne y zá grzechy *BielKron* 70, 265v, 275v; *BudNT Act* 10/36 [35]; Do niemych íłupów głupiechmy íyáli Módlý: y íluby ízaleníe działáli. *ZawJeft* 18.

działać komu (22), *czemu* (1) : Kogo potkáłz rad pozdrawiáy/ A ítárfzemu wczefność działáy *BierEz* G, F2v [2 r.]; *OpecŻyw* 18v, 64v, 120; *BielŻyw* 156; chwały y rane y wieczorne, ktore thobie będą działac/ ty tobie będą przíjemne y roskofzne. *WróbŻołt* V; *LubPs* S3, V6v, gg4v; *RejWiz* 155, 163; Ale my wam poczciwosc tę z láłki działamy *RejZwierc* 26, 106; *RejAp* 109; *GórnDworz* li4; *RejPos* 87; A co mu zá wczás w íego ítárości dzyálaíá. *HistLan* D, E3v; *RejZwierc* 105v; *WujJud* 201 v; *PaprPan* V2.

W charakterystycznych połączeniach: działać chwałę, dobrodziejstwa (2), *dzięki, jalmużny, obiátę, ofiarę* (3), *poczciwość* (7), *posługę, przysługę, sławę, sprawiedliwość, śluby, wczas, wczesność, znamię miłości*.

Zwrot: »część działać« [*w tym: komu, czemu* (5)] (7): *BierEz* F2v; Przeto po wífech narodzyech cyebye wyznawamy/ A yuż ná wyeki wyeczne tobye część dzyálaamy. *LubPs* S3, V6v; *RejZwierc* 106; A w zacności ich ízpeta mogę rzec przyládá/ Gdyż pieniądzom dáleko wíętfzá część działaiá *HistLan* E3v; *ArtKanc* I8, K17v.

a. *Wyrzázdać, zadawać; facere* *PolAnt* [co] (70) : By oczy ná ítoł pátrzáły/ A ízkody działáić niedáły *BierEz* E2, G, N4; *OpecŻyw* 45v, 118v; *MiechGlab* 35; *BierRozm* 12; *LibLeg* 10/93; Tobie to kto przýpomnieć chczyal lakos wiele złego dzyalał. Loterftwá/ zrad/ fálfywofczy *RejKup* g6v; *LubPs* O4;

RejWiz 149v; *BielKron* 5, 190, 293v, 326v; *RejZwierc* 245; *BudBib Ez* 22/9; *KochJez* B2; *KołąkSzczęś* C2v; Ktorzy [wilcy] nie zmierne łzkody po gránicách działáli Ták że fię wżem dobytkom rópołtrzc nie dáli. *CzahTr* D4v.

działać komu (48): yesly szya czo dostalo robothnemv pawlovy [...] dostalomvssya thedy kyedy szynovczevy memv gvalth dzyelal *ZapWar* 1520 nr 2241, [1519] nr 2247; Iścieć mu krzywdę działáią/ Iefli go o to fzmágáią. *BierEz* D2v, C2, Ev, F4, M, N2, N3, P4v; *OpecŻyw* 114v, 115v, 136, 191v; *LibLeg* 10/69, 11/18, 90; *LubPs* 13; *RejWiz* 118; *RejZwierc* 66v, 123v, 137; *BielKron* 189, 189v, 279, 280, 402v, 442v; *RejPos* 252; *RejZwierc* 34v, 224v, 249v; *CzechRozm* 229v; Y teraz chociaź łtary nie dzyálay mu krzywdy/ Bo cie síwek tám władzi gdzyeś nie bywał nigdy *PaprpPan* T3, I2v, R3v; *BielSjem* 25. Cf *działać komu w czym*.

działać komu w czym (11) : yakom ya robothnyego Stanyslawa lacha thedy sbyl kyedy my panu w łągu szkoda dzelal *ZapWar* 1513 nr 2136, 1502 nr 1896, 1897, 1511 nr 2097, 1516 nr 2179, 1517 nr 2232; OPaleńkie ty s przodkow/ zá fkapę miewáli/ Aleby tym dziłiefyżym / w tym krzywdę dzyáłali. *RejZwierc* 70v; *BielKron* 222, 232, 312v, 321v.

W charakterystycznych połączeniach: *działać gwałt* (3), *krzywdę* (14), *niecnotę*, *niewdzięk*, *przekorę*, *przykrość*, *złe skutki*, *szkodę* (30), *ucisk*, *złe*, *co złego*, *wiele złego* (4), *złość* (3).

Przysłowia: Nie działáy krzywdy nikomu/ Co łam chceź życź teź drugiemu *BierEz* F4, N3; coby tobie nie miáło być miło/ tego drugiemu nigdy nie działáy. *RejZwierc* 34v.

Dwie łobie łzkodzie zazdrośeiwy działá/ Y sfráfuie łie/ bá y korzyśc máła. *RejZwierc* 224v.

W przeni [komu, czemu] (2) : [sama cnota] ni podkimby dołow niekopáłá: na łwemby/ ácz na mále/ przełtawáłá: nikomuby gwałtu niedziałáłá [*neminem violare*] *ModrzBaz* 136v; Oczy twé/ iáko gwiazdy łie błýłkáły/ Pierśi twé łniegu łromotę działáły. *KochFrag* 27.

2. *Postępować, zachowywać się; facere BartBydg, Modrz, Vulg; agere, se gerere Vulg [jak]* (84) : Ci ktorzy niecnie działáią/ W łmierci koniec pokłádáią *BierEz* R2v, A4, C4, Fv, M4v, R3v; *BartBydg* 121; *FalZioł* V 61 v; *BielŻyw* 129; Pyłłni złościwie działáli ná káždy czás [*superbi inique agebant usquequaque*] *Leop Ps* 118/51, *Bar* 2/12; A co Piotrá y Korneliuřzá włpominał/ to niełufznie y nie przyłtoynie działáł. *CzechRozm* 254, 223v; *KmitaSpit* A2v.

Zwroty: »jak(o) działáć« (14): *BielŻyw nlb* 6; *BibRadz* I *2v; Nie czyńcie na cíele łwoim ładnych znákw álbo kárákterow/ iáko Pogáni dzyáłáią. *BielKron* 36v, 32v, 283, 318v; *RejZwierc* 111; Niktorzy z Rad y połłow iak przed tym działáli/ Rułzeniá woiennego záwždy przyłtrzegáli. *MycPrz* I B3v, I B2v; *CzechRozm* 196v, 236v; *MWilkHist* H4; *ActReg* 10; *KmitaSpit* B2v. [Niektóre przykłady można teź interpretowáć jako naleźące do znaczenia 1.].

»tak(o) (a. takźe, a. takieź) działáć« [*w tym: komu* (2)] (30): Wilk mu ná to odpowiedziáł/ Takieź mi twoy óciec działáł *BierEz* M2, B3v, B4v, G, P3v, R3v; *OpecŻyw* [34], [34]v, 42v, 59, 74, 169; Ó łzaleni rodzicy ktorzy ták dzyáłáią/ Iź pocźciwe dzyeweczki do tey klozy dáią. *RejWiz* 38v, 68; *BielKron* 119, 152, 196v, 264, 335v, 378v; *RejPos* 305v; *BielSat* Dv; *RejZwierc* 210v; *CzechRozm* 232v; á gdy go Dawid pytał/ dla częgoby ták działáł [*cur ita faceret*]? odpowiedziáł temi słowy *ModrzBaz* 113v; *CzechEp* 15; *BielSjem* 4; *ArtKanc* N9v; *BielRozm* 25; Wieź że twoi przodkowie ták záwłze działáli/ Ktorzy łobie żywności w polách nábywáli. *CzahTr* L.

»źle działać« [w tym: komu (1)] [szyk zmienny] (10): Przetoć oni źle działáią/ Ktorzy częŝte wrzędniki máią *BierEz* Ov, O3, Q4; *LibMal* 1544/91; *RejJóz* H8v; *RejZwierz* 24; *RejPos* Ooo2v; *HistLan* Dv; *CzechRozm* 206v; Inź ále prawdę mówimy/ chocia źle działamy/ Tedy łye między ludźmi nadobnie vdamy. *PudlFr* 18.

Zestawienie: »dobrze działać« [w tym: komu (5)] = *benefacere* *Vulg*; *recte facere* *Modrz* (16): Nauczay łyná twego zmlódołci vcząc go dobrze dzyáłác. *March*¹ A3v [*idem March*³ V2v]; *BierEz* G [2 r.], M3; przeltanczye zle czynycz a uczczye łyą dobrze dzyelacz [*quiescite agere perverse, discite benefacere* *Vulg* *Is* 1/17] *PatKaz* III 141, 142; *March*³ V2v; *WróbŻółt* 52/4; *RejKup* F, p6v; *Leop* *Is* 1/17; *RejPos* 256; *BudNT Gal* 6/12 [10]; *CzechRozm* 243; Cnotą trzebá wrzędow dochodźić/ nie forytarzmi/ dołyc ten ma forytarzow kto dobrze dzyáła [*qui recte facit*]. *ModrzBaz* 10v; *CzechEp* 21.

3. *Sprawiać, tworzyć* [co] (212) : *OpecŻyw* 47; *WróbŻółt* V; Rzekł im ieden Kárdynał Ian z Gáietanu/ wáłz S. Stániłław wiele znákw działáł *BielKron* 362v, 266v; *SarnUzn* E5v; *RejPos* 10; *WujJud* A3; Bo ich [cudów] nigdy przed tym nie działáł áż gdy go Bog z nimi połłá. *CzechRozm* 103v, 103v, 104, 112v.

działać komu (2): Niektoreé też panijé łłly za nią plaězátz/ bo iéy [*Marii*] bolełtz/ działala inłfym bolełtz/ ij plaěz iéy/ ijné pobudzál kn placzu. *OpecŻyw* 158; *ArtKanc* V3.

Zwroty: »cuda, dziwy działać« (16 : 2): *OpecŻyw* 45, 51; *WróbŻółt* I6v; Páwel włfedłly trudności morłkich/ ná wylpie cudá działá *Leop Act* 28 arg; *BielKron* 96v marg, 142 [2 r.]; Tedy iedni cnotliwi á dobrzy powiedáli mu [łlepemu]/ iż to idzie on Iezus Názaráńłki/ on dziwny Prorok/ ktory wiele dziwow dzyáła *RejPos* 68, 218; *BiałKat* 301; *BudBib* I 462d marg; Azałz też y BOG łam zázwdy przedtym cudá działáł? *CzechRozm* 184, 105v, 184, 189, 194; *ArtKanc* A13; *KołakSzczęł* Cv.

a. *Spełniać; popęlniać, dopuszczáć się* (o czynach moralnie dobrych lub złych); *agere, facere* *PolAnt* [co] (26) : Y ktorá ielł przyczyna twé łmierci/ gdzie łą tweé grzechy ktorés działál? *OpecŻyw* 134; *WróbŻółt* S6v [2 r.]; *RejKup* y5v, y6v; *KrowObr* 63; *BielKron* 174; *RejAp* 78; Azałz tego ná oko włzyłcy nie widáią/ Co nam łi moderałci dobrego dzyáłáią. *RejZwierz* 252v; *BudNT Ioann* 5/29 [2 r.], *Rom* 9/11; á ocz go też przed tym wierni chwálcy iego prázáli/ á on też prosby ich działáł *CzechRozm* 203v, 212v, 222.

działać między kim (2): *OpecŻyw* 65v; abi przes then czas yvsch niełmiely miedźi namy takowich slich vczinkow działacz *LibLeg* 10/92.

działać nad kim (5): *OpecŻyw* 153v; Iakie dobrodzieyłtwá pan Bog działáł nád ludem żydowłkim gdy ie wywiodł z Egiptu. *RejPs* 224v; *MurzHist* Bv; kthora [*Lukierda żona Przemysława*] go prołłá áby ią w iedney kołzuli do domu odełłá/ á okrucieńłtwá nád nią nie działáł *BielKron* 368, 259.

działać przed kim (1): ktoréł^o [*Judasza*] anij iego pokora ktorá działál przed nim/ gdy mu nogi vmywál ani nakármienijé ciala iego náłwłęłłłego niemoglo zmiękczytz *OpecŻyw* 93v.

działać z kim (1): Tym rzekł/ y was bych pułłić/ lecz łi co was máią. Niech zemną łpráwiedliwołł/ zem żádný działáią. *RejZwierz* 26v.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: to (1); co (2)] (2): *CzechRozm* 212; Oycowłkich łkutkw w káćie zápomniano, Co Páni chłciáłá, to włzytko działáno. *KlonKr* C2.

W charakterystycznych połączeniach: *działać co dobrego* (4), *nic dobrego* (3), *dobrodziejstwo*, *grzechy*, *okrucieństwo* (3), *prośby*, *rzeczy dobre*, *sprawiedliwość*, *uczynki (dobre)* (4), *uczynki złe* (2), *nic złego*.

b. *Układać, wymyślać [co]* (2) : A Testament richley działay Za żywota wfytko rozday. *RejKup* c2v; *ZapKościar* 1589/86.

W charakterystycznym połączeniu: *działać testament* (2).

A. *Wytwarzać, stwarzać* (102) :

a. *Wyrabiać, produkować, budować; facere* *Murm*, *Vulg*, *PolAnt*; *operari PolAnt [co]* (100) : A okolo poľzathky aby pyeľzy przekopy y waly dzýalaly *MetrKor* 38/287, 38/287; *BierEz* Dv; *OpecŻyw* 103v; *Orgarius*, qui facit organa. Co orgány dzýala. *Murm* 182, 183; W aptecze działaią tę to maľć. *FalZioľ* Y 87, I 155d, II 2d, 3a, V 64, 71; *LubPs* dd4v; *RejFig* Cc7; Ktorzy odpowiedzyeli/ iż oliwá znaczy Minerwę (bo Minerwá wŷytki oleie napirwey wynalázłá dzýalác) *BielKron* 27, 4v [2 r.], 32v, 33v, 129v, 265 (10); *SienLek* 149, 160, 160v [2 r.], 185; IEľzće druga náuká/ iáko dzýalác Race *BielSat* N3 [idem *BielSjem* 39], Cv, M4v, N2 [2 r.], N2v [3 r.], N3 [2 r.]; *BielSpr* 72v marg, 73v, 74; *BudBib* *Deut* 27/15; *CzechRozm* 7; *ModrzBaz* 113; *KochPs* 174; *CzechEp* 86; *BielSjem* 35, 38 [2 r.], 39 [3 r.]; Káľzć drobna/ dla kuchniey Páńkiey/ w iednym imieniu dzýalác *GostGosp* 122, 126, 130 [2 r.], 160.

działać z czego (33): *Wofk* niekiedy zduná widziaľ/ Iże z błotá gárnce dzýaláľ *BierEz* Pv, Rv; Też z otrąb żur działác á dawać ieľć z Migdaľowá polewką *FalZioľ* III 42d, I 112b, 116b, I42d, 155a, II 4a (14); *BielŻyw* 158; *LibMal* 1545/95; *HistAl* 17; Ták vtrátnym byľ/ iż kazaľ fieći dzýalác ze złotá *BielKron* 145, 261, 266v, 267v, 268, 269, 287v, 451v; *SienLek* 73v, 74, 74v; *BielSat* C3; Z źiemie napierwey ľzańce w nocy więc dzýalaią *BielSjem* 34; *BielRozm* 20.

działać komu (5): ale ľobie ľzaľzć działay ku pieczľtemu tak. *FalZioľ* Y 64v, IV 28c; [przodkowie naszy] áni wľi ľtáwiáli/ ľzáty proľte áľbo kozuchy ľobie dzýaláli *BielKron* 336, 451 v; Nie dzýalay ľobie baľwanow *ArtKanc* M6.

działać czym (3): A oni ľrebro y złoto ľwe baľwany máya/ Ktore rćkami ľwoimi wľáľnymi dzýaláya. *LubPs* aa; *BudNT* *Eph* 4/28; *WujNT* *Act* 19/26.

działać z czym (1): dzýalaią też sniá [z *skórką sosnki*] miodowniki *SienLek* 104.

W *przen [co z czego]* (2) : A náwľzem ľie rozumem pilnie ľpráwowáli. A s cnoty do tych potráw przyľmáki dzýaláli *RejWiz* 16v, 48v.

b. *Stwarzać [kogo]* (1) : Rćce twe [Boże] mnie dzýalály/ zaż mnie te zás ľkáza? *GrabowSet* B.

c. *Przysparzać, przynosić [co komu]* (1) : Oto dwa woľy ktore mam: Wiele mi zyľku dzýalaią/ Choćia nic nie powiedaią. *BierEz* M.

B. *Powodować* (23) :

a. *Być przyczyną, źródłem czego; wywoływać [co]* (18) : Oczet naľienie mćzkie pľuie á nie pľodnoć działá *FalZioľ* II 18d, I 62d, 114b, 151a, III 19c, V 56, 71; *RejWiz* 151 v; *RejZwierz* 92, 122v; Przeto dwie ćieleľne rzeczy ľpolnie zmieľzáne/ máteryą tey ŷwiátoći dzýalaią *KuczbKat* 150.

działać komu (7): Ony [kobyľki] im odpowiedziaľy/ Wľzákeľmy nie proznowály. Latályľmy ľľodko ŷpiewá- jác/ Ludziem weľele dzýalaiąc. *BierEz* Mv; *FalZioľ* II 3d; A po oczoch ľie ľzy wierczá mnie

złą myśl działaią *RejJóz* G5v; *RejWiz* 24v, 146; *BielKron* 265; W tym gmáchu fyrop chowaią/ Co iem łzalone działaią. *RejZwierc* [238].

b. *Być sprawcą czego; wywoływać; facere PolAnt [co] (5)* : rozmnożyli się którzy działaią niezbożność [*facientes impietatem*]/ kuśili też Bogá á záchowáni łą. *BudBib Mal* 3/15; Wiedząc też to y Niemcy rozdruchy działaią/ A rádzi wżem łumfiadom złości wyrządaią. *MycPrz* I Cv, I B3v; *PaxLiz* C2.

działać czemu (1): Kto máże gębę łędzyemu/ ten wyłchnienye dzyálá oflowi łwemu. *March*¹ A3v.

C. *Przemieniać; nadawać jakieś cechy [kogo, co] (28)* :

działać z kogo, z czego (16): A źli łóbie pomagaią/ Z nieprawdy prawdę działaią. *BierEz* M2v; *BierRozm* 15; *KrowObr* 153; *RejZwierc* 117; *RejZwierc* 43v; Bo oto ten tám wálz Syn Boży/ Bog łowo/ ktorego łobie z ániołá działaię *CzechRozm* 56, 4v, 10, 13v, 53, 194v (8); *MWilkHist* D3v; což rzeczymy żeby im drugich prześładować/ potwarzác/ ofkarzác/ [...] z ludzi bełtye działaię *CzechEp* 28. Cf *działać z kogo, z czego komu*; »błazna działaię«.

działać z kogo, z czego komu (3): Bo áczkolwiek imię to Boże/ iáko łie pokazało/ nie tylko rzeczám martwym/ ále też Aniołom żywym/ z ktorych łobie niekthorzy Syná Bożego działaią/ bywa przypifane *CzechRozm* 53, 56, 215v.

działać jakim (2): Sami tylko żydowie winnym go [*Chrystusa*] działali/ ij łmierci iego żądali. *OpecŻyw* 133; *CzechRozm* 219.

Zwrot: »[z kogo] błazna działaię« (1): Xánt rzekł/ á czemuż ty kłámalf/ Albo ze mnie błazná działalf *BierEz* C4.

a. *Ustanawiać; postanawiać, że ktoś będzie kimś; uważać za co [kogo] (10)* : Ty krole/ ty woiewody/ ij pany też działalf *ForCnR* E3v; Przał łie Nełtoriułz żeby Kriłtułow dwu y łynow dwu działalf. *SarnUzn* H2v; żebyłm zaráz dwu Bogu prawdziwych przez łię będących/ ábo záfie z Bogá y łyná iego Iezulá Chriłtułá człowieká/ iednego zgołá nie wdziálalf Bogá/ iákogo Antychriłt działaię *CzechRozm* 62, 195; *CzechEp* 242.

działać komu (1): ále łie zás tego trzebá bác/ ábyłmy łobie dwu BOgu nie działáli *CzechRozm* 194v.

działać kim (4): O zły człowiecze iuż nas bękarłem dzyálalf *BielKron* 123; *OrzQuin* Vv; *CzechRozm* 147v; Opátrzyli vcźciwiewołności nádáli/ Y zacnem i Hetmány także ich dzyáláli. *PaprPan* Cc2v.

4. *Wypełniać, realizować; agere, operari PolAnt [co] (13)* : Mój pokárm ielt działatz wołą oytta mé^{so} ktory mię zellál *OpecŻyw* 51; *RejKup* aa6; *BielKron* 137; *BudNT Mar* 6/15 [14], 1. *Cor* 9/17; Czýń co małz czynić/ a działay dzieło oycá twego Dyablá. *SkarŻyw* 41; *StryjKron* 507.

W charakterystycznych połączeniach: działać dzieło, moc, powinność (2), wołą (4).

Zestawienie: »dosyc działaię« [*w tym: czemu (3), za co (1), z kogo (1)*] (6): Wízelką łtrożą omyłály/ Swey woley dołyc działály. *BierEz* P2v; *OpecŻyw* 160v; Tak mie był tego nauczył Zem zawłfytko dołycz działalf *RejKup* aa2; *OrzQuin* S2v; Y zda mi łie žem dołyc iuż s łiebie działála. *HistLan* A4v; *KochPs* 107.

5. *mat. Wykonywać obliczenia, rozwiązywać zadania arytmetyczne przy pomocy liczydła [w tym: co (1), jak (2)] (14)* : Probuy przez przidawanie tych liczb ktbores odeymował/ á przydzielić pirwłza

lieżba: dobrzes działał. *KłosAlg* D4; zapłata niewiadomych rzeczy na liniach tak. Kładz zawfze oſtatni termin na liniach [...] mnożże gi przez frzedni. [...] Dziel przez pirwſzy [...] Tym obyczaiem działał wſzytki inſze takowe. *KłosAlg* E3; Możełz też exempla działać na myńczę polfką nie odmieniaiąc brantu: iedno monetę. *KłosAlg* H2, E3v.

6. *praw.* *Występować o coś przed sądem [o co] (1)* : Iako yediia strona Marczina Karwayka: a druga strona Ian Smukala dzalający o then cbmelnyk *ZapKościer 1582/ 29v*.

Synonimy: 1. **A.** broić, czynić, pracować, robić; **B.** a. sprawować; **c.** obchodzić; **d.** broić, dawać; **a.** wyrządzać; 2. czynić, postępować; 3. czynić, tworzyć; **a.** dopuszczać się, pełnić, popępniać; **A.** czynić.

Formacje współrdzene: nadziałać, oddziałać, podziałać, przedziałać, przydziałać, rozdziałać, udziałać, zadziałać, zdziałać; działować; działywać; oddziaławać, podziaławać; oddziaływać, zadziaływać.

Cf **DZIAŁAJĄCY, DZIAŁANIE, DZIAŁANY**